

A Cselekvés Iskolája

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”

Igazgató: KRATOFIL DEZSŐ

Megjelenik tanévenként 5 kettős számjelzésű könyvalakú füzetben, 32 ivnyi terjedelemben. Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája.
Szeged, Boldogasszony-sugárút 8. szám.

Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából.

(Ötödik közlemény.)

A lelki konfliktusok megoldásai

[1. A lelki konfliktus helye a normális lelki világban. — Az önérvényesítés, mint biztonsági tendencia. — Bizonytalanságérzés. — 2. Fülükerekedés és énéesség. — 3. Az életformák, komplexek, strukturák és dresszátumok. — 4. A konfliktusok befejeződésai és megoldásai: a) A személyiség erőrendszerének ellentéte. — b) Szerepjátszás. — c) Alarc. — d) Menekülések. — e) A valódi konfliktus-megoldások. — 5. *Künkel* rendszere.]

1. Miért kell az emberi lelki életnek és még inkább az ifjú fejlődésnek megértéséhez a lelki konfliktusok központi jelenségéhez fordulunk? Miért tesszük ezt a sokaktól félreértett és görbe szemmel nézett fogalmat az ifjúkori lélek világának középpontjába? Nem rejlik-e valami abnormitásnak, félszegségnek, betegségnek az árnya ebben a kifejezésben: „lelki konfliktus”? Mindezekre a kérdésekre válaszolnunk kell, hogy a félreértéseket eloszlassuk és tisztán láthassunk a fiatal kor erjedő és zavaros lelki világában, sőt az egész emberi életnek lelki dinamikájában. Mert a lelki összeütközések elmélete a felnőtt ember cselekvéseinek megértéséhez és értelmezéséhez is a legdöntőbb módon hozzájárul; és a konfliktusokat is akkor értjük meg teljesen, ha azoknak az *emberi alapdenciához, az önérvényesítéshez való viszonyát* vesszük szemügyre.

A lelki konfliktusokat először is a *normális jelenségek kö-*

ze kell számítanunk. Elválhatnak ugyan és abnormitásokba, rendellenességekbe csaphatnak át, de ez bármely cselekvéssel, vagy cselekvéssorozattal is így lehet: a „rendellenesség“, vagy „rendesség“ fogalmai egyaránt alkalmazhatók, bizonyos körülmények között, *minden* lelki tevékenységünkre; a lelki konfliktusok között is vannak rendesek, és rendkívüliek vagy rendellenesek. Minden konfliktus ugyanis *eredetében tekintve* nem egyéb, mint a személy *biztonsági intézkedése*, önérvényesítésének különös mesterfogása. Különösen az angolszász lélektani irodalom tűnik ki a jelenkori pszichológiai mozgalmakban az-
zal, hogy hangoztatja és kiemeli önérvényesítő alaptörékvésünknek azt a jellegzetességét, amelyet egy modern lélekgyógyító, *Neumann*¹ „gondoskodásnak“ nevez. Egész személyiségünknek egyik legalapvetőbb működése fejeződik ki abban a szóban: a jövő életsikernek „biztosítása.“ Konkrét alakulataiban, konkrét megnyilvánulásaiban az emberi önérvényesítés és öffenntartás legfőképpen a személy bebiztosításának öntudatos és öntudatlan cselekvéseiben ölt testet. Hogy öntudatosak-e, vagy öntudatlanok-e ezek a biztosítási eljárások és mechanizmusok, az egészen mellékes kérdés: legtöbbször öntudatlanok, mint az alább felhozandó példákból látni fogjuk; fődolog az, hogy az emberi személyiség egészét működésben jól megértsük s ehhez erre az alapgondolatra, a „biztosítási tevékenységre“ nélkülözhetetlenül rászorulunk. Az önbiztosítás egyúttal *védekezés* is vállalhat ha t. i. az elutasító jellegű tevékenységek uralkodnak a személy viselkedésében és ha a külső hatásokat *temadásnak* érzi saját biztonsága ellen. Ilyenkor „*védekező reakciókkal*“ válaszolunk a külső hatásokra. A kisgyermek, a nagy gyermek egész élete a jövőre irányul; játékeit, a világ rendjébe való beilleszkedésének kísérleteit, a szülőkkel és az iskolával szemben elfoglalt állását, stb. mind a biztonság elérésének (öntudatlan) irányulása vezérli. Az angol irodalom (*Arlik, Sadler, Schrab* és *Veeder, Conklin*) nagy nyomatékkal hívja fel figyelmünket arra a tényre, hogy a serdülőkornak egyik legjellegzetesebb jelensége épen a biztonságérzés hiányában, a *bizonytalanságérzésben* van. A lelkileg kiegyensúlyozott gyermek nem ismeri ezt az érzést; viszont az egyensúlyvesztésnek legelső megnyilvánulása a bizonytalanság általános lelkiállapotában fedezhető fel. Mily sajátságos lelki berendezkedés ez? Honnan ered a lelki bizonytalanság érzése akár a serdülés korában akár pedig a felnőtt korban? Erre a kérdésre a feleletet egy másik fontos segédfogalom adja meg, ez a „*gondoskodás*“ (*Sorge*), melynek végső gyökerét viszont az életfélelemben találjuk meg. Abban a pillanatban, mikor élethelyzetünk

¹ *J. Neumann: Leben ohne Angst. 1941.*

bizonytalanná válik, mikor nehézségek állanak előttünk, vagy önmagunkkal konfliktusba keveredünk, eluralkodik rajtunk a jövőtől való félelem, vagyis inkább szorongás s ebből a szorongásból támad a biztonságnak keresése, a gondoskodás. Az önérvényesítés tehát ily esetekben elsősorban a biztonság megszerzésére és lelki egyensúly visszaállítására irányul; eszközeit pedig onnan veszi, ahol őket találja: vagy a jelen helyzet elemeiből, vagy (s ez a gyakoribb eset) a mult tapasztalataiból. A lelki konfliktus lényege és megoldásának módjai nem egyebek, mint a jövőről való gondoskodásnak egyik állomása. Ezért kell a lelki összeütközéseket rendes jelenségnek tartanunk s nem üzhettjük őket a lelki rendellenességeknek vagy a kóros lelki állapotoknak birodalmába. „A gondoskodás lelki művelete hasonlít a csiga tapogató szarvaihoz, melyek kikémlelik, vajjon járható és biztos-e a mutatkozó út.”¹ Ha az alkalmazkodás símán megy végbe, akkor a gondoskodó berendezkedésünk elérte célját és az életfeladatot „megoldottnak” tekinti; a lelki feszültség alászáll s a lelki egyensúly helyreáll. Ha azonban úgy látszik, hogy a jövő veszélyeztetve van, ha az élet tervbe vett feladatai nem oldhatók meg símán, és alkalmazkodási zavarokkal járnak, akkor keletkezik a lelki konfliktus. Az ilyen lelki összeütközések tehát az önmagamról való gondoskodás forrásából fakadhatnak, mint az életben való tájékozódásunknak állomásai, szakaszai. A gondoskodás egyaránt kiterjed minden olyan helyzetre, amelyben akár valamilyen nehézség, akár pedig igazi konfliktus rejlik; mind a kettő megoldást követel s mind a kettő normális életjelenség. A serdülés korában azonban az egyszerű életnehézségek valóságos konfliktusokká élesednek. Miért? Azért mert ez a kor *átmenet* a gyermekkor és a felnőtt és teljesen fejlett állapot között; a lelki serdülés azal kezdődik, hogy a fiatal lány lehányja magáról a gyermekkor életformáit és életbeállítódásait, — viszont *még nem találta meg az új életformákat*; két állapot között lebeg s egész élete a *bizonytalanság* jegyében áll. E bizonytalanságból tapogatózik előre az új életformák felé és ehhez az út a negatív, dacoló, ellenmondó viselkedéseken, a régibb életformákkal való összeütközéseken vezet keresztül.

2. A jövő bebiztosítása teszi az önérvényesítésnek első konkrét alakját az emberi életnek mindenféle helyzetében. Még világosabban kitűnik azonban, az önérvényesítésnek működése és konfliktusokhoz vezető természete annak másik alapformájából, amelyet a „*fölülkerekedés*” törekvésének nevezhetünk el. Önmagunkat, személyünket ugyanis úgy szoktuk érvényre juttatni, hogy *minden helyzetben* a saját vágyainkat,

¹ J. Neumann, i. m. 93.

saját meggyőződésünket, saját hiúságunkat igyekezünk óvni és *győzelemre* vezetni. Alaptörekvésünk az, hogy minden helyzetben, minden „ellenféllel“, és partnerrel szemben „nekünk legyen igazunk“, mi kerekedjük fölül és az ellenkező vélemény vagy irány, elv, személy maradjon alul. Önszeretetünk, hiúságunk, igazságvágyunk mind ennek a győzelmi törekvésnek áll szolgálatában; s ha győztünk, szívesen megbocsátunk az ellenfélnek, de „a győzelmi akarat“ mellett kérlelhetetlenül kitarunk. Hibáinkat nem is ismerjük el szívesen és a beismerés helyett először inkább mindenféle műfogáshoz (mechanizmusokhoz) folyamodunk, hogy viselkedésünk igazoltnak tűnhessen fel. Ilyen műfogások: a hibának másokra való áthárítása, mások kisebbitése és ócsárolása, az öngazolásoknak és ürgykeresésnek az érzelmi logikának különböző furfangjai, melyekkel, mint jó ügyvédek, védjük saját magunkat s állásfoglalásainkat.¹ A cél mindig ugyanaz, t. i. az *én fölülkerekedése*, a helyzeten való uralkodás és győzelem — minden áron. Csak az érti meg mélyről és alaposan az emberi természetet, aki azt ennek az elvnek a megvilágításában szemléli. A politikai és világméretű viták igazi rugója is az a törekvés szokott lenni, hogy ellenfelünket legyőzzük, — néha bármi áron, — hogy személyünk és ügyünk fölülkerekedjen: sokszor természetesen jámbor öncsalással az *ügyet* s annak győzelmét toljuk előtérbe, nem is sejtve, hogy öntudatlan mechanizmusaink mily játékot űznek velünk (az *ügy* előtérbe helyezése a *személy* győzelmének vágya helyett az „azonosításnak“, identifikációnak, vagy „behelyettesítésnek“ substitutionnak műfogásán alapszik). S egy ügyet azért gyűlölnék vagy szeretnek, mert azoknak megszemélyesítőit szeretik vagy gyűlölik. Ha most ezt az általános emberi magatartást az ifjúkor lelki világában szemléljük, egyszerűen sok lelki megnyilvánulásának kulcsát tartjuk kezünkbe. A serdülés kora ugyanis nemcsak a bizonytalanságérzések, hanem az önérvényesítés most tárgyalt formájának is igazi forrongási időszaka. A vitatkozási kedv, a tekintélyfelekkel való szembezállás, a dac, a tettegességek és szemtelenségek, a kételkedés és radikalizmus az önállósodás hősi és groteszk küzdelmei mind megannyi alkalom és csatatér a fejlődő ember számára, hogy énjét érvényesítse és minden helyzetben *fölülkerekedjen*. Ez az a magatartás, amelyet *Künkel* „*énességnek*“ (Ichhaftigkeitnek) nevez és amellyel szemben áll a „tárgyilagos“ felfogás, a fejlett kor alázata, melynek nem a minden áron való személyes

¹ Kitűnő áttekintést nyújt e védekező és öngazoló lelki mechanizmusokról *Claparède*: L'autojustification. Archives de Psychologie. 20. kötet. 1927. 265 k. 11.

föülkerekedés a vezérlő elve, hanem az élet igazsága, a tárgyilagosságnak értékeknek uralomra juttatása az énes felfogás felett. Ahhoz azonban, hogy a tárgyilagosság győzhessen, az „életbátorság” tevékenységbelépésére van szükség. Hogy az énességnek tipikusnak jellegzetes ifjúkori magatartásából mennyi konfliktusnak kell származnia, azt nem nehéz belátni. Ezeknél a lelki összeütközéseknél tehát azt a kérdést kell mindenekelőtt az illetőhöz intéznünk: „hol vesztetted el életbátorságodat és tárgyilagosságodat”?

5. A konkrét megértésnek egy harmadik összetevőjét az „életformák,” vagy *komplexek* nyújtják nekünk. Ezen fogalmakra is szükségünk van, ha az emberi életnek és benne az ifjúkornak változatos jelenségeit alapjaikból kívánjuk értelmezni. A serdülés kora úgy jellemezhető, mint a régi, gyermekkori életformáktól való elszakadás, velük való szembefordulás és „második születés” (*Rousseau*), új életformák keresése. Felmerül azonban a kérdés, mit kell értenünk ezen az „életformákon”? Vajjon *Spranger* nevezetes „életformáira” kell-e itt gondolnunk, minők pl. az „elméleti ember”, „az esztétikai”, vagy „gazdasági”, „vallásos ember” típusai, stb? Midőn az emberi életet és az ifjúkort *konkrét módon* értelmezni kívánjuk, akkor a lélektannak más, konkrétabb magyarázó elveihez kell fordulnunk. Ily elvek: a *szokások*, a *komplexek*, a *Neumann-féle „strukturák”* és a *Künkel-féle „dresszátumok”* fogalmai, amelyekkel kiválóan megvilágíthatjuk azokat a lelki folyamatokat, amelyek a serdülés idején, de bármikor is konfliktusokhoz vezetnek az emberi életben. A gyermekkornak nemcsak tipikus életformái vannak, mint pl. a (vak) engedelmesség, vagy a játék, hanem minden gyermekben kialakít az életgondoskodás mechanizmusa bizonyos *egyéni beállítódásokat*, *egyéni „életstílust”* is. Pl. a „túlszigorúan” nevelt és anyai szeretet nélkül felnevelkedett gyermekben rendszerint kialakul az az életstílus, mely „szomjazza a szeretetet,” viszont a túlszigorú apa ellen titkosan vagy nyíltan állást foglal. *Th. Simon* egy kitűnő munkája¹ félelmetes világosságot áraszt „a gyermek kettős életére” s ebből megismerhetjük azokat a „rossz szokásokat,” vagyis azt az „életstílust,” amelyek a túlszigorúan nevelt és anyai szeretet híján felnőtt gyermekekben szinte kényszerű szükségességgel kifejlődnek és az élet későbbi szakaszaiban ismételtén visszatérnek, hogy zavarokat és konfliktusokat okozzanak. Előfordulhat pl. hogy az ilyen gyermek lop; ennek a „lopásnak” lelki keletkezését vizsgálva, első pillanatban értelmetlenül állunk a tény előtt s nem tudjuk azt magunknak megmagyarázni; indokolatlanul keressük az igazi „indítékot”; később

¹ *Th. Simon: Das Dappelleben des Kindes.*

világosság derül a gyermek öntudatlanul működő lelki mechanizmusára, ha megtudjuk, hogy a lopás oka nem az éhség, nem is a csínytevés, hanem az volt, hogy az így szerzett pénzen a gyermek *társainak* cukrot vett s így az ő „*szeretetükkel*“, a hozzá való ragaszkodásukkal törekedett magát *kárpótolni* a hiányzó családi szeretetért. Hasonló titkos mechanizmusok egész seregével találkozunk nemcsak a rosszul, hanem a jól nevelt gyermekeknél is, akiknek szokásai, mechanizmusai, életstílusuk természetesen nem kedvezőtlenek, hanem kedvezőek és szerencsések. Ezeket az állandóvá vált mechanizmusokat, azaz mintegy önállóan működő kis lelki gépezeteket nevezi *J. Neumann* „*strukturáknak*“; világos, hogy ezek egész egyéni életstílusunkat döntően meghatározzák, mert alapjaikat az első 5—6 életévben raktuk le („*gyermekszoba*“!) és tőlük soha többé nem szabadulhatunk. Legyőzésük csak újabb „*tudattalanná*“ vált szokások, újabb „*strukturák*“ szerzése árán lehetséges, még pedig rendszerint sok konfliktus küzdelmein keresztül. E strukturákat vagy dresszátumokat legcélszerűbb együttesen a „*komplex*“ névvel összefoglalni. Tudjuk, hogy e szó használata sok félreértésre adhat alkalmat, de ezek nyomában eloszlanak, ha komplexen nemcsak a tudat alá *erőszakosan visszazorított* (elfojtott) érzelmes képzetcsoportot értjük, hanem az olyant is, amely „*önkéntelen feledés*“ folytán vált tudattalanná. Ez utóbbiak a „*strukturák*.“ Jellemző, hogy a gyermek (s a felnőtt is) saját életfeladatait ezeknek a megszerzett komplexeknek, szokásoknak, vagyis saját életsílusának segítségével törekszik megoldani. *Künkel*¹ ugyanezeket a bennünk tevékenykedő és tapasztalatainkból leszűrődött gépiességeket „*dresszátumoknak*“ nevezi, sejtetve ezzel a szóval azt, hogy a gyermek mintegy „*beledresszirozza*“ magát bizonyos cselekvésmódokba, és ezzel oly egyéni diszpozíciókat szerez, amelyek minden új életfeladat megoldására azonnal készen állanak. A dresszátumok is fedik a komplexnek fentebb tisztázott fogalmi körét, annak második esetét. Az előbbi gondolatokkal összekötve a most ismertetett kis gépiességeket, látjuk, hogy ezek eredetüket a *gondoskodó önérvényesítésnek* köszönik, de láthatjuk azt is, még pedig „*belülről*.“ mily fontosságuk van a gyermekkor éveinek, melyekben voltaképen már kialakulnak egész életünk alapvonalai. A nevelőknek folytonos elmélkedési tárgyul szolgálhat az az igazság, hogy a „*strukturák*“ és a „*komplexek*“ tudati lerakódása töméntelen bajt, felesleges összeütközést, téves életbeállítódást, sőt ú. n. „*neurózisokat*“ okozhatnak.

Mikor az ember valamilyen nagyobb, vagy kisebb életfel-

¹ *Künkel: Jugendcharakterkunde. 1932.*

adat megoldásához fog, minden esetben legelőször saját dresszátumaihoz folyamodik. Ezek kész eszközök, kipróbált megoldási módok és fogások, amelyekkel a gyermekkor óta sokszor célt ért (hazugság vagy őszinteség; félelem vagy bátorság; hízélgés vagy dac; engedelmelemesség vagy hazugság; munka, vagy betegség; szeretet, vagy gúny, stb. stb.). Ha a megoldás símán sikerül egy megszokott és bevált dresszátum segítségével, ott megvan a pillanatnyi „életsiker“, mely lehet üdvös és lehet kárhózatós. Ahol azonban nem sikerül az eddigi életstílus alapján az életfeladatok síma megoldása, ott kerül a sor a *konfliktusra*. Így értjük most már erről az oldalról is, mért *kell* szűkségszerűen beállaniok a lelki összeütközéseknek a serdülés életszakaszán. A fejlődő ember e korban nemcsak az összes tipikus gyermekkori életformákat veti le magáról, hanem új egyéni életformákat is keres; életfeladatait azonban még mindig hajlandó először a gyermeki strukturák segítségével megoldani. Két sarkpont között lebeg. értelmetlenül és bizonytalanul, keresve az új életet s érezve, hogy azt a régi élet struktúráin keresztül nem találhatja meg. A serdülőkor tehát az életformák és egyéni strukturák egymás közötti küzdelme; ezért mondhatjuk ismételten azt, hogy az ifjúkor lelki lényege a konfliktusban rejlik.

4. A konfliktusoknak különböző *megoldásai* vagy *befejeződései* is rendkívül fontosak nemcsak az általános emberi életnek, hanem az ifjúkori személyiségfejlődésnek szempontjából is. Egy előbbi közleményünkben röviden utaltunk a két legfőbb „megoldási“ típusra: az egyik az összeütközésnek *valódi* és helyes, a másik a *kompromisszummal* történő megoldás. Ez utóbbit *helytelen* megoldásnak is nevezhetjük, mért az egészséges és magasrendű lelki életben minden kérdésnek csak egyféle igaz és helyes megoldását lehet elképzelni, azt t. i. amely a *tárgyilagosságnak* szellemében jó létre; más szavakkal: amely a *felelősségérzés* és *életbátorság* követelményeinek megfelel. A konfliktusok megoldásainak ez a két fő csoportja azonban még további konkrét változatokat is foglal magában. Ha a konfliktusnak tisztán lélektani szerkezetét tekintjük, akkor a megoldások és befejeződések csoportjait a következőkben állapíthatjuk meg:

a) A gyermek és az ifjú személyiségében együtt lehetnek olyan zárt erőrendszerek, „feszültségrendszerek“ (*Lewin*), amelyek egymás mellett jól megférnek s egymást nem zavarják, pedig tárgyilagosan tekintve, egymást kölcsönösen kizárják, egymással ellentétben állanak. Sokan rámutattak már arra a különös jelenségre, hogy némely gyermek „egészen más otthon, mint az iskolában“, hogy a környezetváltozás szinte „kicsereéli“ személyek egyénisé-

gét. Ilyenkor a konfliktus két lelki erőrendszernek, vagyis a gyermeki személyiség egészében elhelyezkedő „résznek“ egyszerű ellentétében áll; ez az ellentét tárgyi valóság ugyan, de a gyermek nem érzi az ellenmondást. A konfliktusnak ezt az öntudatlan alakját „tárgyi ellenmondásnak“, vagy „tárgyilagos konfliktusnak is nevezhetjük¹.) A személy nem kerül önmagával ellentétbe öntudatosan, hanem csupán öntudatlanul; és azonkívül csak viselkedéssorozatai, személyiségrészei (szegmentumai) ellentétesek egymással. Megjegyezhetjük, hogy nem csupán a gyermekek és fiatakorúak lelki világa mutat ilyen ellentéteket vagy legalább is eltéréseket, hanem a felnőttek is, még pedig szükségszerűen. A személy lélektani „egysége“ ugyanis nem tökéletes és abszolút, hanem csak viszonylagos. Mint személyek és egyének „egyek“, „egységesek“ vagyunk ugyan, eszünk, öntudatunk összetartja ugyan a legkülönbözőbb élményeket és lelki folyamatokat, — de azért nem fosztja meg ezeket teljesen önállóságuktól. C. G. Jung mondja egy helyen: A személy egységét különösen a *komplexek* veszélyeztetik, azok a gondolat- és képzetcsoportok, amelyeknek erős érzelmi-indulati színük van és amelyek mintegy önálló életet élnek a tudat felszíne alatt és akaratumk vagy tudomásunk nélkül is meghatározzák cselekedeteinket. Ugyanezt a gondolatot emeli ki Lewin lélektana is, mely a tudátleletet „egymástól viszonylagosan független feszültségi rendszerek, vagy tartományok“ egészének tekinti. Ezek a rendszerek végső fokon a személy egyetlenségében összefüggenek ugyan, de egymással szemben több-kevesebb autonómiával bírnak, ilyen pl. „a gyermek az iskolában“, és „a gyermek otthon.“ A gyermek (és általában az ember) cselekvései ugyanis mindig szituációkhoz vannak kötve. A helyzethez való alkalmazkodás végletes alakját az ú. n. „állhatatlan pszichopátiákban“ találjuk, kiket jellemez az ellenmondásos viselkedések sorozata, anélkül, hogy bármikor is konfliktust élnének át változatos életük folyamán.

b) Ellenmondásos viselkedések keletkeznek abból is, hogy mind a gyermek, vagy ifjú, mind a felnőtt ember állandóan „szerepjátásra“ van utalva életében. A „szerepnek“, mint lélektani viselkedésfogalomnak pontos helyet ad az emberi élet értelmezésében Müller—Freienfels², a régebbiek közül Pierre Janet³. A „szerep“ egy lelki tartománynak, vagy erőrendszernek megszilárdult és többé-kevésbé önállóvá lett alakja. A szerepviselkedés ilyenformán az emberi életnek szükséges és helyes kialakulási közé tartozik és nem tévesztendő össze sem a képmutatással, sem, a színészkedéssel, vagy az álviselkedések egyéb fajtáival. Ha pl. vendégeink érkeznek, akkor a „háziúr szerepét“ kell játszaniuk, még pedig jól; a gyermeknek otthon a „jó gyermek“ szerepét kell betöltenie, az iskolában „a tanulóét“ és így tovább. A szerep oly lélektani rendszer vagy egész, amelynek saját törvényei vannak s e törvényeket követve érhetünk csak el sikert, míg a „szerepből kiesve“

1 V. ö. *Icheiser*: Die Überschätzung der Einheit der Persönlichkeit als Täuschungsquelle bei der psychologischen Beurteilung der Menschen. (Zeitschr. f. angew. Psychol. 1929.)

2 V. ö. *Menschenkenntnis und Menschenbehandlung*. 1940.

3 *Evolution de la Personnalité*. 1930.

saját életcéljainkat hiúsítjuk meg. A „szerepes“ viselkedés csak akkor va-
 lik veszedelmessé, mikor a gyermek *ellentétet, konfliktust* érez a szerepját-
 zás és az élet valódi feladatai között. Ez a konfliktus két viselkedéssorozat-
 nak olyan ellentéte, amely *feloldhatatlan kellemetlenségének* érzéseivel jár;
 „a gyermek érzi, hogy viselkedése nem áll összhangban önmagával“, — hogy
 a természetes és spontán viselkedését *elnyomta* s így akart sikerhez jutni,
 így akarta a nevelő, a környezet elismerését elnyerni, vagy a büntetést ki-
 kerülni. A szerepjátzásnak ez az esete már a lelki konfliktusnak bizonyos
 magvát tartalmazza: a gyermek érzi, hogy kétféle viselkedésrendszerben él,
 kétféle szerepet játszik, s *a kettőnek együttesége többé fenn nem tartható,*
 mert bizonytalanságérzéssel, nyugtalansággal jár, mely ezen a fokon azonba-
 nem oldotta meg jól, mikor egyik „szerepet“ elnyomta a másik kedvéért,
 jobbanmondva, a természetes viselkedést háttérbe szorította a (felnevelőknek
 tetsző) szerep kedvéért. Ez az érzés azonban nem jut a tudat világosságába,
 hanem az „életgondoskodás“ berendezkedésének öntudatlan intézkedése. A
 „gondoskodó“ alaptörekvésünk tehát megoldotta a konfliktust, az összeütkö-
 zést két törekvés között: az egyik az életnek spontán vágyait követelte, más-
 szóval: a természetes és „alsóbbrendű én“ kíváncsai mellett emelt szót; a
 másik törekvés a „felsőbbrendű én“ igényeit érvényesítette a harcban, az
 én—*eszmény* jogai mellett küzdött (ami annyit jelent, hogy a gyermek tö-
 rekedett a nevelőknek, a környezetnek „tetszeni“, vagy félt tőlük, vagy si-
 kert akart aratni esetleg hazugsággal, stb. s ebben a „jó gyermek“ eszmény-
 képére támaszkodott vagy vele ellentétben érezte magát). A lelki konfliktus-
 nak ez a megoldása arra tanítja a gyermeket, hogy vannak kíváncsag-
 betöltések, melyek „igazában“ nem azok, s hogy a gyermek olyasvalamit
 tesz, amit „igazában“ nem is akar; kezdetben meglepődik a dolgok ilyen
 folyásán, sőt öntudatlan védekező eljárások is kifejlődhetnek benne, de ké-
 sőbb — alkalmazkodik hozzájuk s a megoldást elfogadja. Az ilyen tapasztala-
 atok vezetnek aztán a *valódi lelki kettősségre*, a lelki és erkölcsi értelem-
 ben véve helytelen szerepjátzásra, melyről alább lesz szó. A lelki konfliktus
 azonban a tárgyalt esetben is „megoldódott“; ez annyit jelent itt, hogy
 a gyermek egy „dresszátumra“ tett szert, illetőleg annak kialakulásához
 megtette az első lépést. Magának a konfliktus megoldásának vázlatát ez:
 az alsóbbrendű tendenciák győztek, még pedig erőszakosan; vagy a felsőbbren-
 dűek arattak győzelmet, még pedig valamely indulat erejével (szégyenérzet,
 félelem a büntetéstől). *Mint*hogy minden lelki konfliktusnak *csupán egy he-
 lyes és „igazi“ megoldása van, azért ez a megoldás sokszor: álmegoldás.* A
 valódi és nevelői szempontból eszményi elintézése a kétféle szerep összeütkö-
 zésének a gyermekkor kezdetén az volna, ha a gyermek *félelemérzések nél-
 kül* és *ennélfogva* a „nem őszinte“ viselkedés dresszátuma nélkül tudna az
 új helyzethez alkalmazkodni és újabb meg újabb „szerepeket“ megtanulni
 (életbátorság!).

1 V. ö. *Cleparède: L'autojustification*, 285 l.

e) A lelki konfliktusok harmadik esete a *tudatos szerepjátszásnak* azt a csoportját tartalmazza, amelyet *képmutatásnak, áttatásnak, „álarcnak“* nevezünk. A gyermek hamar megtanulja, hogy a felnőttek bizonyos magatartást (szerepeket) kívánnak tőle; egyúttal észreveszi, hogy sokszor elegendő csak *külsőleg alkalmazkodni* az élet követelményeihez, még belsőképen megmaradhat saját felfogása, sőt saját cselekvései mellett is. Az ilyen viselkedésnek mélyén is mindig a biztonságról való gondoskodás játéka húzódik meg: a gyermek fél, hogy elveszti a szülők vagy nevelők szeretetét, a biztonságot, melyben él; vagy fél a (megérdemelt) büntetéstől. Ezért inkább azt a *szerepet* vállalja, amely megvédi őt ezektől a veszedelmektől és — *hazudik*, vagy színházat játszik, kezdetben nem is sejtve, hogy ez a megoldás is csak — álmgoldás. A szülők szeretetének és az élet biztosításának legjobb módja a *felelősségvállalás* és az *életbátorság*; a gyermeki és ifjúi élet konfliktusának ebben van a valódi megoldása s ezt a nevelőknek mindig világosan az ifjúság elé kell tárniok. Ezt általában meg is teszi a nevelés, de nem elég lélektani világossággal és erővel szokta a konfliktusok megoldásait áttekinteni. A nevelésnek egy másik fogyatkozását abban láthatjuk, hogy a gyermekeket s az ifjúságot rossz helyzetbe hozva, helytelen példaadással, rosszindulatú vagy „túlszigorú“ bánásmóddal szinte rákényszeríti őket a *hamis szerepjátszásnak* s a belőle eredő konfliktusnak egészségtelen megoldására. A fő hiba az ilyen esetekben a gyermeki (ifjúi) *bizalom hiánya* s ebből következik az *életbátorságnak és felelősségérzésnek megfogyatkozása* is. Hogy a hamis szerepjátszás és „álarcviselés“ mily helytelen „megoldása“ a helyzetekből eredő konfliktusnak, azt nem kell bővebben fejtegetni. A lelki konfliktusnak megoldási vázlata: az alsóbbrendű *én* győzelme, „önigazolás-sal,“ vagyis tudatos, vagy nem tudatos önesalással (ürrügyek, érzelmi logika, stb.) A cél itt is a „föülkerekedés“, az *én*-nek érvényesülése az adott helyzetekben. Egyúttal „rövidzárlati cselekvéseknek“ is kell neveznünk mindazeket az eljárásokat, melyek nem engednek időt a cselekvés megérlelődésére, és rendes úton, a megfontolásnak és felelősségérzésnek útján való lebonyolítására, hanem *időnek előtte* törekszenek valamilyen sikerre és életbiztosításra. Mivel azonban az ilyen konfliktusmegoldások nem „igaziak“, nem szervesek, nem adják meg az életnek valódi biztosítását (amihez őszinteség, bátorság, tárgyilagosság és felelősségérzés kell), azért nem is vezetnek tartós eredményre, a konfliktus újra fel szokott éledni. Az álarc-dresszátum az ifjúkort nem fenyegeti olyan nagy mértékben, mint akár a gyermekkort, akár a felnőtt életszakaszt: az ifjúság a nyílt őszinteségre és a lelki konfliktusoknak másféle elintézésére sokkal hajlamosabb, mint a tettetésre, és általában az életben jobban bízik, mint bármikor. De egyúttal könnyen átadja magát a bizonytalanságérzés túlzásainak is és rövidzárlati cselekvésekre ragadtathatja magát. Azok a rövidzárlati cselekvések azonban, melyek a serdülőkorban jellemzők, nem annyira a képmutatás irányában találhatók, hanem az *indulatos döntések* irányában. — Ha azonban mégis kialakulnak az ifjúkorban, és még inkább a gyermekkorban az áttatás és *hamis szerepjátszás* dresszátumai, és *állandó* lelki sajátsággá válnak, akkor valóban az előtt a jelenség előtt állunk, mikor a gyermeknek *nincsenek* töb-

bé konfliktusai, de nincs többé egészséges kontaktusa, kapcsolata sem a való élettel. Az ilyen gyermek (de a felnőtt is) folytonos „élethazugságban“ él, valódi „kettős életet“ folytat, melynek eshetőségei már a rendellenességnek hatását érintik. Ha ehhez a lelki alkathoz még a *zárkózottság* is járul, akkor a „nehezen nevelhetőségnek“ egyik tipikus esete van előttünk, melynek ismertetőjele az, hogy az illető egyéniség lelki megrendülésre képtelen és így a nevelői hatások számára szinte hozzáférhetetlen.

d) A lelki összeütközéseknek más sajátos *álmegoldásai* jelentkeznek a a különféle „*menekülésben*“ is.¹ Ilyen pl. a látszatra „*jobb*“ *megoldásba* való menekülés: a konfliktus megoldását abban az irányban keresi az ilyen egyéniség, amely legjobban biztosítja számára a *föülkerekedést* a különböző helyzetekben, de úgy, hogy ne kelljen semmit sem *felldoznia* kényelmes állapotaiból, vagy elképzelt jövőjéből. Egy fiatal ember pl. művészi pályára kószul, midőn hirtelen elveszíti atyját s a család támasz nélkül marad. Ő lévén legidősebb, minden körülmény arra ösztönzi, hogy hivatalt vállaljon anyja és testvérei érdekében, a művészi pálya álmairól pedig mondjon le. Erős harc tör ki lelkében a hajlam és a kötelesség szava között. Lázadozva és belső ellenmondással külsőképen aláveti ugyan magát a kényszerhelyzetnek, de mivel ez az alkalmazkodás csak látszatomegoldás, a lelki válság tovább tart benne. Pályát változtat, „*jobb* megoldást“ keres, de kiderül, hogy ez esetben önmagát és családját végső romlásba dönti. Életbátorsága, az élethez és emberekhez való bizalma már-már megtört, mikor mégis, az utolsó pillanatban, néhány álmatlan éjszaka és *hosszas megfontolás után mégis*, a kereskedői pálya mellett *döntött* és visszanyerte lelki egyensúlyát. Mi történt ebben a fiatal lélekben? *Előző életének dresszátumai* (vágyai egy irreális életpálya után) összeütközésbe kerültek a valóság kérlelhetetlen követelményeivel. A helyzeten csak úgy *kerekedhetett fölül*, hogy visszanyerte *bizalmát az élethez*, és *felelősségérzetét*. *Föülkerekedni*, de nem az önző és valóságtól idegen álmokhoz való ragaszkodással, nem öngazoló ürügyek keresésével és kibúvással a tárgyi életfeladatok alól, nem is rövidzárlati cselekvéssel (düh, öngyilkosság, stb.), hanem *felülkerekedni önmagán*: az *én-eszménynek* ez a változása idézte fel a megoldást. Kiderült a fiatal ember „*indítékainak* harca“ közepette, hogy „*az önzőnek nincs vigasztalása a földön*“, s ennek következtében erőt vett rajta az a meggyőződés, hogy a *látzólagos „jobb* megoldások“ valójában a rosszabbak. Menekülése véget ért és visszatért a kötelességhez. A lelki tusa és a megoldás vázlata: *győzött a felsőbbrendű én*, még pedig *megfontolás segítségével*. A megfontolást megelőzte az *indítékok* (motívumok) harca, melynek során tisztázódtak a felsőbbrendű indítékok előnyei, jobbanmondva az a viszony, amely ezek és az *én-eszmény között fennáll*. A felsőbbrendű *én*, az *én-eszmény* értékelése, a *felelősségérzés győzött*. Mivel ez a győzelem egyúttal a „*nehezebb út*“ választása is volt a küzdő lélek részéről, azért ezt a döntést *Cleparéde* meghatározása értelmében valódi *akarati* döntésnek nevezzük. (Akarás ugyanis ott

¹ V. ö. J. Neumann, i. m. 95 k. II. — Schwab és Weeder, i. m. VI. fejezet. — Künkel: Jugendcharakterkunde 26 k. II. —

van, ahol a nagyobb ellenállás javára döntünk és a nehezebbet választjuk a két ellentétes vágy közül.) — A menekülések lélektani eljárás módjai és alakjai igen nagy számban sorolhatók fel, és a bennük jelentkező konfliktusmegoldások is igen különfélék; ezek nem mindig mutatják az akaratí döntésnek azt a teljes és világos alakját, mint aminőt a fentebbi esetben rajzoltunk. A menekülés egyik fajtája az elérhetetlen célok kitűzése is, melyekről érezzük, hogy számunkra túlságosan messze vagy túlságosan magasra vannak kitűzve, de vagy azt a célt szolgálják egyéni életünk alakításában, hogy örökösen elhalaszthassuk a cselekvést és ezzel mentesítsük magunkat a komoly tevékenységtől; vagy pedig hogy, egyáltalában szükségtelenné tegyék életmódunk és kényelmességünk bármilyen változását. A konfliktusban vergődő ember menekülhet továbbá a halálba és menekülhet az „életbe“ is. Az öngyilkosság, a halálba menekülő embernek tragikus konfliktusmegoldása később fog bennünket foglalkoztatni, hasonlóképpen a betegségbe való menekülések kérdése is. Az életbe való menekülés alakjai igen sokfélék lehetnek: a multba menekülő ember a képzelet birodalmában él, míg a jelen feladatait vállalja a fent említett menekülés a túlzottan magas célkitűzésekbe is. Ezeket azonban nem sorozzuk egy osztályba azokkal a menekülési formákkal, amelyeket együttvéve az „életbe“ való menekülés névvel szokás illetni: ezeket t. i. a közönségbe, vagy a munkába, vagy a szerelembe való menekülés esetei, melyeket szintén külön kell tárgyalnunk. Mindezek a megoldások azonban hibás elintézésesei az életkérdéseknek és nem juttatják a konfliktusokat igazi nyugvópontra, kivéve természetesen az első helyen említett akaratí döntést, amely a nehezebb és magasabbrendű megoldást választja. Ezzel tüzetesebben is foglalkoznunk kell.

e) A valódi, egészséges konfliktusmegoldások három csoportba sorozhatók. Az elsőbe tartozik a lelki ellentétnek az a feloldása, amikor a felsőbbrendű én, a magasabbrendű és erkölcsileg értékesebb indítékok győznek, még pedig valamely érzelmi megindulás hatása alatt. A lelki viharban hánykolódó lelket pl. a szégyenérzés, a félelem, váratlan öröm vagy szomorúság, harag, stb. indulata hirtelen úgy megrendíti; hogy ennek hatása alatt azonnal a magasabbrendű indítékokhoz csatlakozik. Ez az eset az, melyet a nevelők, szónokok, lelkipvezetők tartanak szem előtt, mikor valakinek „érzelmeire“ kívánnak hatni, vagy amikor az élet nagy megrendítő hatásai alatt hirtelen és váratlanul egész lényegünkben megváltozunk. Egy haláleset vagy egy nagy szerelem pl. gyökeres változást idézhet elő egy fiatal lélek egész életirányában. A lelki konfliktusoknak ilyenét megoldásait tüzetesebben tanulmányozva, arra a megállapításra juthatunk, hogy ezek tulajdonképpen az ú. n. „rövidzárlati“ cselekvések egyik esetét alkotják, mert hiányzik belőlük a megfontolás, az értelem mérlegelése. Ezért nem is minden esetben feltétlenül megbízhatóak és csak bizonyos körülmények között tekinthetjük őket értékes megoldásoknak, t. i. akkor, ha tartósságukra számíthatunk. Amint ugyanis valamely érzelmi hatás el-

mulik, vele együtt könnyen elröppenhet az állásfoglalás és döntés is, mert az érzelem és indulat hulláma még nem biztosítja a döntés állandóságát. Erre az esetre áll az a nevezetes mondat, mely szerint a pokolhoz vezető út jó szándékkal, és felbuzdulásokkal van kikövezve. Egy másik idetartozó megállapítás arra mutat rá, hogy nem annyira az érzelmek (indulatok), mint inkább az egyén *alaphangulata* vagy *élethangulata* a döntő a cselekvések eldöntésében. Egyéni élethangulatunk vagy emelkedettebb, örvendezőbb és optimista, vagy süllyedtebb, komorabb és pesszimista irányú lehet s a modern lélektan a régi felfogással szemben elsőrendű fontosságot tulajdonít alaphangulatunknak egész életünk s minden cselekedetünknek a kialakításában.

Lersch¹ Schröder² Ziehen³ és mások élethangulatunkat személyi életünk egyik legalapvetőbb és végső összetevőjének tartják, amely megelőzi tapasztalatainkat, alkotó eleme vérmérsékletünknek és hatalmas erővel szűri meg és alakítja át benyomásainkat, érzékleiteinket. Nem az értelem irányítja legerősebben és leghatékonyabban az emberekről és a világról alkotott vélekedéseinket, önmagunkról alkotott ítéleteinket, elsődleges életbölcséletünket és világszemléletünket, hanem alaphangulatunk és életérzésünk. Ezek szerint leszünk „optimisták“, vagy „pesszimisták“, alaphangulatunk dönti el sokszor politikai vagy művészeti végső állásfoglalásainkat. Csak ellene küzdve. őt tudatosítva és bírálva tudunk viszonylagosan (sohasem teljesen) fölébe emelkedni az élethangulat irányításának. Indulataink és érzelmeink hullámozása sincs kivéve ezen alaptörvény alól; ők is csak az alaphangulatnak háttéré előtt, annak keretében keletkezhetnek és mulnak el: más a pesszimista ember érzéshullámozása, mint az optimistáé, és csak az emelkedett vagy süllyedt élethangulat alapján juthatnak szóhoz.

Ebből arra a következtetésre juthatunk, hogy ha eredményt akarunk elérni, akkor nem annyira a velünk szemben álló egyéniségnek érzelmeire (azaz indulataira) kell hatnunk, mint inkább az illetőknek *élethangulatát* kell megkísérelni megragadni és lelki hatásainkat arra kell irányítani. — A konfliktusok második megoldásmódzata, melyet az értékesek között találunk, a *felsőbbrendű énnel az értelmi megfontolás* segítségével elért *győzedelmében* áll. Ez a voltaképeni, legszorosabb értelmi „akarati“ döntés, melynek legfontosabb elemei a következők. Első az indítékok harca. Ily harccal találkozunk más esetekben is, pl. abban, mikor az indulat heve dönti el a konfliktust; az igazi akarásban azonban nemcsak az indítékok (a két *én*) küzdenek egymással, hanem az értelem összehasonlító munkája kidomborítja az *én-eszmény* vonásait is. Az *én*-

¹ Der Aufbau des Charakters. 1936. 40. 1.

² Stimmungen und Verstimmungen. 1910.

³ Das Seelenleben der Jugendlichen. 1931. 54. 1.

eszmény, melyet magunkról alkotunk, rendkívül nagy szerepet játszik, egész életünk alakulásában és az akarati döntésekben is. A másik figyelemre méltó mozzanat: ha az *én*-eszmény vonzó hatása olyan erős, hogy egyszerűen megszünteti az alsóbbrendű *én* vágyainak erejét, akkor már nem beszélhetünk igazi akarásról, mert a konfliktus ebben az esetben önmagától megszünt. Csak ha a konfliktus, vagyis a felsőbb- és alsóbbrendű indítékok (*ének*) küzdelme tovább tart, még az *én*-ideál követelő és vonzó közbeavatkozása után is, akkor lehet csak szó valódi akarati döntésről. Harmadszor: az igazi akarás mindig ennek az alsóbbrendű, és erősebb vágyak vagy indítéknak figyelembevételével, és az *ellen* következik be: vagyis a legerősebb ellenállás irányában. — Ezek a valódi akarati döntés elemei és összetevői, melyekhez kiegészítésül hozzátehetjük utolsó helyen azt a megoldást is, amely *értelmi fontolgatás nélkül* egy egyszerű „igen”, „legyen!” vagy „nem!” szóval csatlakozik a nehezebb lehetőséghez.

5. Azok a lelki harcok, melyeket az ifjú átél s amelyek eredményeképpen eldönti lelki konfliktusait s velük életének alakulását, valamennyien a fentebb vázolt esetek és típusok valamelyikébe sorolhatók be. Ezeknek a megoldásoknak elemeit tartalmazzák az életalakításnak és konfliktusnak azok az elméletei is, amelyek legmélyebben belevilágítanak az emberi léleknek bonyolult működésébe, így pl. *Künkel, J. Neumann Simon, K. Schneider, Schwab* és *Veeder* és mások. Ezek közül befejezésül *Künkelnek* alap gondolatait ismertetjük e helyen, mert ezek sokban hozzájárulnak ahhoz, hogy a fentebbiekkel kapcsolatban az ifjúkor lelkikonfliktusairól teljesen konkrét és plasztikus képet alkothassunk.

Künkel első alapfogalmai az „*énesség és tárgyilagosság*.” Ezek egymással ellentétes beállítódások és belső viselkedések, vagy életcéllok: egy fiatal ember, aki pl. rádiókészüléket szerkeszt azért, hogy vele pénzt keressen, az „tárgyilagosan” jár el; ha azért dolgozik, hogy mások csodálatát kivívja, akkor viselkedése „*énes*,” „*önző*.” Sokan vannak, akik azt hiszik magukról bizonyos helyzetekben, hogy teljesen tárgyilagosak, pedig kissé alaposabban megvizsgálva viselkedésüket, hamarosan megállapíthatjuk, hogy „*énes*” célokból cselekszenek. E tekintetben nagyon sok csalódásnak lehetünk mindnyájan kitéve. Legtöbbször azonban középúton lebegünk a tiszta *énesség* és a tiszta *tárgyilagosság* között. Minél tárgyilagosabbak iparkodunk azonban lenni, annál közelebb jutunk az élet kérdéseinek és a lelki konfliktusainknak igaz és szerves megoldásához. A tárgyilagosság ugyanis nem csupán az alanyias és illúziós felfogásoktól és beállítódástól való mentességet jelenti, hanem a *felelősségérzést* is.

A második alapvető szempont, melyből *Künkel* az emberi cselekvéseket tekinti, az *önérvényesítésnek* a szerepét domborítja ki életünkben. Ez az alaptendencia az embert arra ösztökéli, hogy minden helyzetben és minden

áron „fölül mardjon“ ellenfeleivel vagy a körülményeikkel szemben. A fő-
lülkerekedési, állandó és szükségszerű vágya *énességünknek* szolgálatában áll.
Ha vágyaink nem teljesedhetnek, ha nem tudunk fölül kerekedni egy
adott helyzetben, hanem „alul maradunk“, akkor énességünkben sérte érez-
zük magunkat, türelmetlenekké, aggódókká, szubjektivákká válunk; — fel-
tétve hogy nem gyakoroltuk magunkat az önlgyőzésnek, vagyis a tárgyil-
lagosságnak művészetében, azaz, ha „elkényeztetettük“ magunkat. Az elké-
nyesztetett gyermekek mellett találunk olyanokat is, akik épen ellenke-
zőleg eldurvultak és megkeményedtek jellemükben, mert mindig magukra
voltak hagyatva és senki sem segítette őket. A kettő között áll az önálló,
tárgyilagos egyéniség, kinek beállítódása a helyes életutat mindig megmu-
tatja. Az ilyen beállítódáshoz *Künkel* szava szerint „életbátorság“ szükséges.
Az életbátorság az erős és igaz ember gondoskodása a jövőről.

Az életbátorság és tárgyilagosság azonban nem jut könnyen diadalra.
Szembe kell szállnia gyermekkori szokásainkkal, a „dresszátumokkal.“ Már
a kis gyermek alkot magának öntudatlanul egy „törvénykönyvet“, amely
az ő tapasztalataiból és énes, önző önérvényesítéséből szűrődik le s ilyen-
formán egy öntudatlan dresszura eredménye. Az önző és elkényesztetett
gyermek dresszátumai pl. így foglalhatók össze: „1. Saját erődből ne vál-
lalkozzál semmire. 2. A felnőttek csak arra valók, hogy neked segítségredre
legyenek. 3. Ha ők nem segítenek neked mindenben, elvesztél.“ Az ilyen ha-
mas dresszátumok szembeszállanak a tárgyilagossági törekvéssel és nagyon
nehéz őket legyőzni; életünk végéig minden cselekvésünkben számolni kell
velük. Hogy őket legyőzhessük, vagy megváltoztathassuk, ahhoz bizonyos
lelki megrendülésre van szükség. oly megrendülésre, amely az egész sze-
mélyt alapjaiban rázza meg. *Lelki konfliktus keletkezik*, melyből a fiatal
lélek megújhódva, új életre ébredve kerül ki, ha le tudja győzni féltéken-
ségét, önzését, és dresszátumait.

A győzelem és életsiker azonban nem minden esetben van biztosítva a
kijzdők számára. Lehetséges az az eset is, hogy az ifjú lélek reményveszt-
etten lemond a küzdelemről és megadja magát, mert a feladatot nagyon
nehéznek találja, vagy mert belső gyengeségben szenved (betegségek, az
energia megfogyatkozása, kimerültség). Ha a gyermek sok ilyen csatát ve-
szít, akkor az a beállítódás alakul ki benne, hogy jobb a küzdelem elől ál-
talában és mindenkor kitérni, az élet túlságosan nehéz és nem érdemes ar-
ra, hogy szembeszálljunk vele. Ez a *pesszimizmusnak* (más kifejezéssel: a
csekélyebb értékűség érzésének) lelkihangulata, mely az egyént arra vezeti,
hogy szűk körbe zárkózzák és csak oly feladatokkal foglalkozzon, melyeket
gyengeségével is megoldhatóknak tart. Minden új jelenséget és feladatot
ijesztően nehéznek tart és az egész életet a félelem hangulatából tekinti.
Dresszátum-törvénykönyve így hangzik: „1. Semmit el nem érhetek. 2. Ne-
kem senki sem segít az életben. 3. Épen ezért semmit sem remélhetek és
semmilyen feladatot sem vállalhatok, kivéve azt a kis kört, amelyben bizton-
ságban érzem magamat.“ Túlzottan szigorú nevelés sokszor vezet ily kikris-
tályosodott pesszimizmusra.

Az „örögi kör“ (circulus vitiosus) azt a körbenforgást jelenti, melyet

az ilyen megszilárdult felfogás önvédelemből és öngazolásból végez. Általános formája ez: „Mivel bizonyos tevékenységektől félek (hiányzik hozzájuk életpátorságom), nem merek hozzájuk fogni. Mivel nem fogok hozzájuk, azért egyre kevésbé vagyok képes őket végrehajtani. Mivel egyre kevésbé vagyok képes őket megtenni, azért viszont egyre jobban távolodom tőlük. Ha pedig mégis megkísérlem a cselekvést, akkor félelmeim miatt oly ügyetlenné válok, hogy biztos a sikertelenség. Tehát minden újabb kísérlet csak növeli a kezdeti félelmet, bizonytalanságot és tehetetlenséget.“ Az énes és önző fölülkerekedés vágya így vezet merev dresszátumokhoz és a lelki összeomláshoz.

A téves és ördögi körből az *önlegyőzés* és *önuralom* vezet ki az embert. *Künkel* elmélete az *önlegyőzés*ről a „*feszültségi ív*“ gondolatán alapszik. E gondolat azonos a gátlások eszméjével, *vágyak teljesülésének elhalasztásával*. A kis gyermek „nem tud várni“, vágyainak azonnal teljesedését kívánja, *feszültségi íve* rövid. A felnőtt, ha legyőzte gyermekes életfelfogását, „tud várni“, azaz a jelenvaló kisebb értéket (gyönyört) a távolabbi nagyobbért feláldozni; *feszültségi íve* hosszú. Minél nagyobb önuralmunk, annál több bennünk a lemondás készsége, annál szélesebb *feszültségi ívvel* rendelkezünk. Vajjon ez a *feszültségi ív* nem azonos-e a legfőbb követelménnyel, a személyi tárgyilagossággal? Hasonlít hozzá, vele azonban teljesen nem azonosítható. A hosszú, a leghosszabb ívet is képesek vagyunk ugyanis *énes* és *önző* céljaink szolgálatába állítani. De mégis találunk a két fogalom között belső összefüggést: mert minél tárgyilagosabbak vagyunk, annál nagyobb szokott lenni bennünk a lelki *feszültségek íve* és minél önzőbb az ember, annál mohóbb s annál inkább megrövidül a lelki *feszültség íve*. A fentebbi elvek világossága mellett tehát a lelki konfliktusoknak és az önévelésnek kérdéseit is két szempontból kell tekintenünk: 1. Hogyan nyújthatjuk meg *feszültségeink ívét*, mikép tudjuk legyőzni önmagunkat? — 2. Hogyan térhetünk át az *énes* és *önző* viselkedés síkjáról a tárgyilagosra? — E kérdések konkrét alkalmazásától függ az ifjúkori nevelés sikere.

Várkonyi Hildebrand dr.

A „nemzetnevelés“ *

A nemzetnevelés fogalma különösen a világháború utáni esztendőkbén, még erősebben az elmúlt egynehány évben vált nevelésügyi irodalmunkban népszerűvé. Ez a népszerűvé, közkeletűvé válás, az a tény, hogy ez a fogalom, sokszor csak ez a szó, az utóbbi éveknek majdnem minden, a nevelés kérdéseivel foglalkozó tanulmányában, minden művelődéspolitikai gondolatösszefüggésben megtalálható — egyáltalában nem vált a

* Részlet a Dugonics Társaságban, Szegeden tartott felolvasásból.